

**"ALL' GEESTESLICHT,
ALL' WETENSMACHT
ZIJ AAN HET ZWOEGEND
VOLK GEGEVEN!
DAT IS HET DOEL
WAARNAAR WIJ
STREVEN!"** (Socialistisch strijdlid, 1891)

↘ GEERT VAN ISTENDAEL

Een radicaler programma voor cultuurparticipatie en democratisering van het onderwijs dan bovenstaande verzen is niet denkbaar. Een eenvoudiger programma, dat is heel wat anders. Die drie regels staan bol van ideologische lading. Eigenlijk moet ik zeggen, twee regels, we hoeven niet verder te kijken dan de eerste tien woorden, het laatste voegt weinig toe, zegt alleen ondubbelzinnig: kijk eens, dat willen we ooit bereiken. Radicaal, gebald en toch zeer gecompliceerd. Populistisch is het dus niet, want populisme versimpelt de zaken zo hevig dat het uiteindelijk verzandt in liegen en bedriegen.

WETENSMACHT

Kennis is macht, wie zou denken dat die zin bedacht is voor onze kennismaatschappij, vergist zich dus. Dat besef bestaat al tientallen, zo niet honderden jaren. Ik wil hier en nu volstaan met deze vaststelling: de democratisering van het onderwijs is niet geheel naar wens verlopen, achterstand blijft en het is zeer de vraag of dat wezenlijk zal veranderen, ondanks de onverdroten inspanningen van leerkrachten en politici, voor wie trouwens alle lof. Ik ga daar niet op in. We hebben het vanavond nu eenmaal niet over onderwijs.

GEESTESLICHT

Het klinkt plechtstatig, dat negentiende-eeuws woord, maar ik blijf het prachtig vinden. De geest die licht brengt naar de duisternis. En aangezien mijn citaat komt uit de Socialistenmars, moet ik eraan toevoegen: naar de proletarische duisternis.

De oude sociaal-democraten maakten zich geen enkele illusie over de verhevenheid van de proletarische cultuur. Zij verheerlijkten die niet, daarvoor kenden zij de ellende veel te goed. Zij konden ze elke dag zien, elke dag ruiken. Bovendien wisten de meesten van hen dat er ook iets anders bestond en dat dat andere beter was. Je zou nu kunnen zeggen: ja, natuurlijk, álles was beter dan de sloppenwijken, dan de slopende uren in de fabriek. Toch was er meer aan de hand.

De leiders van de beginnende arbeidersbeweging kwamen uit de hogere burgerij of uit wat men met een eigenaardige term noemt: de arbeidersaristocratie. Zij wisten uit eigen ervaring dat de elite het betere kent, op elk gebied, en het egoïstisch voor zichzelf houdt. Niet alleen heeft de elite meer centen, zij woont ook beter, kleedt zich beter, eet beter, stuurt de kinderen naar betere scholen en zorgt ervoor dat ze kan participeren in het beste wat de cultuur te bieden heeft.

De leiders van de beginnende arbeidersbeweging wilden dat de armoedzaaiers die zij verdedigden en organiseerden ook deel zouden hebben aan al dat betere. Zij wilden de biefstuk, dat spreekt nogal vanzelf, maar ze veronachtzaamden de cultuur niet. Nooit hebben zij zich smalend uitgelaten over de grote, burgerlijke of aristocratische cultuur, integendeel. Zij bezorgden goedkope volksuitgaven van Balzac en Zola en Heine.

Weet u wat de afmetingen moesten zijn van een dichtbundel? Het boekje moest passen in de zak van een werkmanskiel. Boven het toneel in de Gentse Vooruit stond en staat gelukkig nog steeds geschreven: Kunst veredelt. Later, in de tweede helft van de twintigste eeuw, krijgen de arbeiders in Oost-Duitsland te horen: Bestorm de hoogten van de cultuur. Hoogten. Dat woord staat daar niet zomaar.

De leiders van de beginnende arbeidersbeweging wilden, zoals dat heet, het volk verheffen. Verheffen tot het dat betere bereikte. Niet dat zulks makkelijk was. Helder licht dat in de duisternis schijnt doet vaak pijn aan de ogen.

Totaal anders is het hedendaagse populisme. Het ontkent smalend dat de elite zou kunnen weten wat goed is inzake, wel, laat ik me beperken tot cultuur, daarover gaat het hier. Elitair zijn is al jaren niet meer een status die je maar beter kunt nastreven. Elitair is al jaren een scheldwoord. Opera? Elitair. Goed theater? Elitair. Poëzie? Elitair. Alles wat voor mij te moeilijk is, is elitair, dus verwerpelijk. Weg ermee. Populisme komt voort uit wrok. Uit rancune. Je weigert na te jagen wat je niet hebt, dat kost te veel inspanning. Makkelijker is het om wat je niet hebt te gaan haten.

Rancune open en bloot echter is moeilijk te verdedigen. Dus wordt geïnsinueerd dat elitair ook het tegengestelde zou zijn van democratisch. Je bent pas echt een demo-

craat als je iedere elitaire cultuuruiting vertrappelt. En wie wil er nou géén democraat zijn?

De laatste jaren hebben veel kunstenaars hun uiterste best gedaan om hun publiek in te prenten dat kunst helemaal niet zoveel waard is als al die pretentieuze intellectuelen beweren. Die kunstenaars verheerlijken trash en pulp, wat ze noemen de lage cultuur, en in één beweging keren ze zich tegen wat ze zelf noemen de hoge cultuur. Ze maken die belachelijk. Ze beroven haar van haar legitimiteit. De hoge cultuur, zo gaat de redenering, is niet legitiem omdat ze te moeilijk is voor simpele mensen. Verdedigers van de hoge cultuur minachten eigenlijk de gewone volksmens.

Zelden heb ik zo'n broeinest van leugens gezien.

Ten eerste, die hoge cultuur. Die is niet het resultaat van minachting. Die is altijd het resultaat van superieur vakmanschap gecombineerd met superieure bevlogenheid. Noem het inspiratie of de muze of God of de engel of voor mijn part dopamine. Die twee samen maken het hoge. En voor het overige bestaan er honderden schitterende kunstwerken die het zogezegd lage én het zogezegd hoge, mooi en lelijk, vuil en glanzend in zich verenigen. Dat is eeuwenoud. Wie de hoge cultuur uitspuwt, heeft dus níét het warm water uitgevonden. Het water van die lieden is lauw en ernstig vervuild.

Neem een van onze allergrootste schilders, onbetwist, Pieter Bruegel. Als er één universeel genie is van de schilderkunst, dan wel de man uit de Hoogstraat. Niets heeft Pieter Bruegel geschuwd op zijn doeken, niets was hem te min, alles is er te zien, het smerige, het verhevene, de heilige maagd Maria en stront.

Andere kunst, ander land. De boeken van François Rabelais. Zestiende eeuw. Drek en diamant. Maak er vandaag een tekenfilm van, morgen lopen de bioscoopzalen vol. In de Verenigde Staten zullen ze de tekenfilm zeker censureren, zo niet verbieden. Wegens pornografisch. Wegens godslasterlijk.

Of neem hét genie der literaire genieën, de man die wellicht de mooiste sonnetten aller tijden schreef, William Shakespeare. Ooit eens goed zijn toneelstukken gelezen? Dat is én Sofocles én de Pfaffs, én vulgaire kitsch én grote literatuur. Ik vergis me, juist die vulgaire kitsch is bij Shakespeare grote literatuur.

Mozart, *Zauberflöte*, ordinair Weens volkstheater was het. Maar wel geniaal. En zo gaat het door tot vandaag. Tot onze eigen Buysse en Claus.

Ik heb eens een mevrouw ontmoet, ze werkte aan het loket van een postkantoor. Ze

las graag. Maar niet die Konsalik, waar haar vriendinnen zo hoog mee opliepen. Nee, meneer, Louis-Paul Boon, *De Kapellekensbaan*, dát vond ze een prachtig boek. Nu is *De Kapellekensbaan* een van de meest gedurfde experimentele romans die sinds de Tweede Wereldoorlog in ons taalgebied werden geschreven. Dus, geknipt voor de mevrouw die postzegels verkoopt. Voor haar geschreven.

Het gaat immers niet over experimenteel of traditioneel. Het gaat niet over klassiek of avantgarde. Die categorieën zijn onbelangrijk. Belangrijk is alleen dit: het moet goed gemaakt zijn, of het nu dans is of film of graffiti of rap, het moet goed gemaakt zijn. Als bij toverslag vallen dan begrippen als moeilijkheidsgraad, complexiteit, antiek, hypermodern, literariteit godbetert, vallen al die begrippen weg. Loze kreten, stuk voor stuk.

Ten tweede, de simpele mensen. Er bestaat niet zoiets als een simpele mens, zo simpel is dat. En nog veel minder kan er sprake zijn van een tegenstelling tussen ingewikkelde en simpele mensen. En nog veel, veel minder kun je verdedigen dat de zogezegd simpele mensen de realiteit beter zouden kennen dan al die zwevers, die kunstenaars, die intellectuelen.

Het gebeurt me weleens dat ik in de jury zit van een poëziewedstrijd. En het gebeurt dat het oordeel van de jury betwist wordt. De winnende gedichten vertellen niets over de realiteit waarin de gewone mensen leven, dat wordt je dan verweten. De verliezende gedichten zouden altijd weer die van de gewone, simpele mensen zijn en iets over de realiteit van gewone, simpele mensen vertellen. Ik kan u zeggen, met de hand op het hart, juist de gedichten die zo'n jury in de papiermand gooit, zijn meestal erg zweverig, gezwollen, op het dweperige af. Slechte gedichten, want zo moet je ze toch noemen, vereenvoudigen de dingen van het dagelijkse leven. Dit wil zeggen, ze liegen over het dagelijkse leven. Ze stellen het fraaier voor dan het is. Vooral eenvoudiger. Welnu, het dagelijkse leven is zelden eenvoudig.

Bertolt Brecht heeft eens geschreven: *dem Volk aufs Maul schauen ist etwas ganz anderes als dem Volk nach dem Mund reden*, dit wil zeggen: het volk naar de bek kijken – dat haalt Brecht bij Maarten Luther – is iets heel anders dan het volk naar de mond praten. De taal van het volk gebruiken is iets heel anders dan het volk achterna lopen. Dat laatste heet populisme. Het populisme dóét alleen maar alsof het de cultuurparticipatie hoog in het vaandel schrijft. Het populisme werpt zich op als hoeder van de culturele en politieke belangen van de zogezegd simpele mensen, ja zelfs als de woordvoerder van die belangen. Intussen verzorgt het heel andere belangen. Van machthebbers bijvoorbeeld. Van verkopers, vandaag zeker ook van die. En intussen voedt het populisme geduldig de rauwe rancune. Wie denken ze wel dat ze zijn, die vet betaalde gasten van het theater. Wie denken ze wel dat ze zijn, die dichters. Die

dansers. Die zangers. Ze zijn vervreemd van ons, simpele mensen. Daarbij is het uiteraard belangrijk dat zoveel mogelijk mensen geloven dat ze inderdaad simpel zijn. En dat is altijd een leugen.

Ieder mens, er bestaat werkelijk geen enkele uitzondering, niet één, ieder mens zit onvoorstelbaar ingewikkeld in elkaar. Ik heb het hier niet over de fysiologische kant, ik heb het over de mentale kant. Iedere mens is een hoop verwrongen schroot. Tegelijk is ieder mens een landschap van zonnige weiden. En woestijn. En vrieskou. En haardvuur. En klein kind dat met grote ogen naar wonderlijke verhalen luistert. En Chinese wijsgeer. Duisternis. Licht. Engel. Beest. Gerard Walschap – als er één schrijver is die ons volk *aufs Maul geschaut hat*, die werkelijk schreef zoals zijn volk gebekt is, zonder valse folklore, dan wel hij – Gerard Walschap schreef: de mens, ge kunt daar niet aan uit.

Het is neerbuigend, het is paternalistisch, het is pretentius, kortom, het is ontoelaatbaar elitair te spreken over de simpele mensen die geen boodschap zouden hebben aan de zogezegd hoge cultuur. Want die cultuur is niet alleen ontroering. Die cultuur is ook ontreddering. Storing. Bedenk: de zo gesmade hoge cultuur heeft sinds de Verlichting veel meer machthebbers mishaald dan behaagd. Die cultuur is er bij uitstek voor de zogezegd simpele mensen. Ze moet van hen zijn, anders heeft ze geen zin. Het geesteslicht zij aan het zwoegend volk gegeven.